

SAMSUN ÇIRAKLIK EĞİTİM MERKEZİ'NE DEVAM EDEN ÇIRAKLARIN SOSYODEMOGRAFİK VE ÇALIŞMA YAŞAMI ÖZELLİKLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Sevgi CANBAZ

Yrd. Doç. Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Tıp Fakültesi Halk Sağlığı A.D.

Özet

Gelişme çağındaki milyonlarca çocuk uygun olmayan koşullarda çalıştırılarak istismar edilmektedir. Bu çalışma, Samsun ili Çıraklık Eğitim Merkezi (ÇEM)'nde okuyan ve çalışan çocukların sosyodemografik özelliklerini ve çalışma yaşamına ilişkin bilgilerini ortaya koymak amacıyla planlanmıştır.

13.12.2000-09.01.2001 tarihleri arasında yapılan kesitsel tipteki bu çalışmaya, Samsun ili ÇEM'nde okuyan 1.001 çırak alınmıştır. Araştırma grubunu oluşturan bireylerin yaş ortalaması 16.9 ± 1.5 yıl olup, %53.2'si ilkokul mezunudur. Çalışmaya başlama yaşı ve toplam çalışma süresi ortalaması sırasıyla 13.3 ± 1.6 ve 3.7 ± 1.9 yıldır. Çırakların %62.5'inin asgari ücretten daha düşük, %13.6'sının ise ücret almadan çalıştıkları; okula geldikleri gün hariç olmak üzere haftada ortalama 5.7 ± 0.6 gün, günde ise 11.0 ± 1.9 saat çalıştıkları saptanmıştır. Çırakların %62.9'u ara sıra, %8.9'u da sürekli fazla mesai yaparken, bunların ancak %24.1'i fazla mesai için ek ücret aldıklarını, %32.9'u halen sigara içtiğini ve %10.0'u da alkol kullandığını belirtmiştir.

Çalışan çocukların çalışma nedenleri, sorunları ve çözüm yolları çok boyutludur. Bu nedenle devlet başta olmak üzere, işverenlere, kitle örgütleri ve meslek kuruluşlarına, ailelere ve çocukların kendilerine görevler düşüğünü gösterir niteliktedir.

Anahtar sözcükler: Çırak, sosyodemografik özellikler, çalışma koşulları.

Summary

Millions of children in grow up period who are working in inappropriate conditions are abused. This study was aimed to determine the socio-demographic features and work conditions of children attended to Apprenticeship Training Center in Samsun province center.

A cross-sectional study was conducted between 13.12.2000 and 09.01.2001 and 1.001 apprentices participated to the study. In the study group mean age, beginning to work age and working period were 16.9 ± 1.5 , 13.3 ± 1.6 and 3.7 ± 1.9 years, respectively. Of the apprentices, %53.2 percent were primary school graduate and while 62.5% were working for a salary under minimum wage, 13.6% were not receiving any salary. The apprentices were working for a mean of 11.0 ± 0.9 hours of daily and 5.7 ± 0.6 days weekly. While 8.9% of apprentices were working overtime only 24.1% of them were receiving extra salary. Of the apprentices, 32.9% were smokers and 10.0% were drinking alcohol daily.

Reasons, lead the children to work, working problems and their solutions are multidimensional, so it's thought that the government, non-governmental organizations, employers, professional associations, families and children should try to solve these problems all together.

Key words: Apprentice, socio-demographic characteristics, work conditions.

Giriş

Çocuk işçiliği, tüm dünyada büyük bir sorun olup, çocukların çalışma yoluyla istismarı, günümüzde çocuk istismarının en yaygın şeklidir(1). Uluslararası Çalışma Örgütü (İLO)'nün 138 sayılı sözleşmesine göre, "15-24 yaşları arasında çalışanlara genç işçi; 15 yaşın altında yaşamını kazanmak, aile bütçesine katkıda bulunmak amacıyla çalışma yaşamına erken yaşta atılan çocuklara çalışan çocuk ya da çocuk işçi" denilmektedir(2,3). Gelişme çağındaki milyonlarca çocuk fiziksel, zihinsel ve ahlaki gelişimlerine zarar veren, ulusal yasalara ve uluslararası standartlara uygun olmayan koşullarda çalışmaktadır(1,4). Bunların sonucunda hem çocukların kendi sağlıkları, hem de gelecek nesillerin sağlıkları açısından büyük sorunların ortaya çıktığı gözlenmektedir(5).

ILO' nun yaptığı araştırmalarda, tüm dünyada çalıştırılmakta olan 15 yaşından küçük çocuk sayısının 200 milyon dolaylarında olduğu ve bu çocukların %98.0'inin gelişmekte olan ülkelerde bulunduğu bildirilmiştir. Çocukların ücretsiz aile işçisi olarak veya resmi olmayan işyerlerinde çalışıyor olmaları, bazı ülkelerde yasalarla belirlenmiş olan en az çalışma yaşının altında çalıştırılmaları gibi nedenlerden dolayı gizlenmeleri, çalışan çocuk sayılarının gerçek rakamlarının bilinmemesine yol açmaktadır(1,4).

Çocukların erken yaşlarda çalışma yaşamında yer almaları, giderek daha fazla çocuğun çeşitli alan ve işkollarında çalışması olgusu, Türkiye'de de önemli bir toplumsal sorun olarak ağırlığını hissettirmektedir. Gelişmekte olan bir ülke konumundaki ülkemizde yoksulluk, eğitim sisteminin beklentilere yanıt verememesi ve işverenlerin ucuz işgücünü tercih etmeleri çocukların erken yaşlarda çalışma yaşamına katılmalarında önemli etkenlerdir. Nedenleri ne olursa olsun çocukların erken yaşta çalıştırılmaları; çocukların çocukluklarını yaşayamamalarına, eğitimden uzaklaşmalarına, fiziksel ve ruhsal gelişimlerinin olumsuz etkilenmesine, fiziksel ve ruhsal istismarlara uğramalarına yol açmaktadır(5,6,7).

Bu çalışma, Samsun ili Çıraklık Eğitim Merkezi(ÇEM)'nde okuyan ve çalışan çocukların sosyo-demografik özelliklerini ve çalışma yaşamına ilişkin bilgilerini ortaya koymak amacıyla planlanmıştır.

Gereç ve Yöntem

Kesitsel tipteki bu araştırmanın evrenini, 2000-2001 öğretim yılında Samsun ili ÇEM'nde haftanın bir günü öğrenim gören ve diğer günlerde de bir işyerinde çalışan "aday çırak" ve "çırak" çocuklar oluşturmaktadır. 13.12.2000-09.01.2001 tarihleri arasında yapılan bu araştırmanın örneklem grubuna, 1.231 çocuğun tamamı alınmış ancak okula devamsızlık nedeniyle ancak 1.015 (%82.5)'ine ulaşılabilmektedir Bu çocuklardan 14(%1.1)'ünün anket formunda bilgilerinde eksiklik olduğundan, çalışma dışı bırakılmış ve sonuçta ulaşılan sayı 1.001(%81.3) olmuştur. Araştırma kapsamına alınan çocuklara sosyodemografik özelliklere, sosyoekonomik düzeye, çalışma yaşamı, çalışma ortamından ve çalışma koşullarından kaynaklanan risklere ilişkin soruları içeren anket formu, 15'er kişilik gruplar halinde gözlem altında uygulanmıştır. Çırakların gelir düzeyi 16 yaş altı ve üstü için, Asgari Ücret Tespit Komisyonu tarafından 30.12.1999 tarih ve 1999/1 nolu karar ile belirlenen değerler baz alınarak sınıflandırılmıştır(8). Veriler Epi-Info 6.02 ile değerlendirilmiş, ortalamalar "aritmetik ortalama standart sapma" ile gösterilmiştir.

Bulgular

Araştırma grubunu oluşturan çırakların 127 (%12.7)'si kız, 874 (%87.3)'ü erkek öğrenci olup, yaş ortalaması 16.9±1.5 yıldır ve 34 (%3.4)'ü 15 yaşından küçüktür. Eğitim durumlarının ve eğitimlerini yarıda bırakma nedenlerinin dağılımı Tablo-1'de verilmiştir.

Çırakların 811 (%81.0)'i çekirdek aile, 190 (%19.0)'ı geniş aile yapısına sahip olup, ortalama kişi sayısı çekirdek aile ve geniş ailelerde sırasıyla 5.3±1.3 kişi ve 7.4±2.1 kişi olarak bulunmuştur. 12 (%1.2) çırak annesinin, 43 (%4.3) çırak da babasının hayatta olmadığını ifade etmiştir (Tablo-2).

Tablo-1: Çırakların eğitim durumlarının ve eğitimlerini yarıda bırakma nedenlerinin dağılımı

Eğitim Durumu	Sayı(n=1001)	%
İlkokul mezunu	533	53.2
Ortaokul terk	184	18.4
Ortaokul mezunu	177	17.7
Lise terk	107	10.7
Eğitimini Yarıda Bırakma Nedeni		
Okula ilgi duymamak, öğretmenler ile iyi geçinememek	649	64.8
Ekonomik nedenler	207	20.7
Okuldan atılmak	73	7.3
Ailenin izin vermemesi	50	5.0
Okulun uzakta olması	20	2.0
Çalışma hevesi	2	0.2

Tablo-2: Çırakların ebeveynlerinin bazı sosyodemografik özelliklerinin dağılımı

Meslek	Anne (n=989)		Baba (n=958)	
	Sayı	%	Sayı	%
İşçi	8	0.8	324	33.8
Memur	3	0.3	105	10.9
Çiftçi	62	6.3	132	13.8
Emekli	10	1.0	85	8.9
Esnaf	9	0.9	291	30.4
Ev hanımı	897	90.7	0	0.0
İşsiz	0	0.0	21	2.2
Eğitim Durumu				
Okur yazar değil	201	20.3	48	5.0
Okur yazar	69	7.0	45	4.7
İlkokul mezunu	663	67.0	674	70.4
Ortaokul mezunu	41	4.2	129	13.5
Lise mezunu	15	1.5	54	5.6
Üniversite/YO mezunu	0	0.0	8	0.8

Çırakların kendileri de dahil olduğunda, ortalama 4.0 ± 1.5 kardeş oldukları ve ailenin ortalama 2.6 ± 1.6 'ncı çocuğu oldukları bulunmuştur (Tablo-3). Çalışmada çırakların ailelerinde kendilerinden başka çalışan kişi ve çalışan kardeş ortalaması sırasıyla 1.8 ± 1.1 kişi ve 1.7 ± 0.9 kişi olarak bulunmuştur. Çalışan 718 (%71.7) kardeşin; 423 (%58.9)'ü aynı iş kolu ama başka işyerinde, 256 (%35.7)'sı aynı iş kolunda ve aynı iş yerinde, 39 (%5.4)'u ise başka iş kolunda çalışmaktadır.

Çalışmada çırakların 626 (%62.5)'sının asgari ücretten daha düşük, 239 (%23.9)'unun asgari ücret kadar ya da daha yüksek aylık ücret aldıkları; 136 (%13.6)'sının ise ücret almadan çalıştıkları bulunmuştur.

Tablo-3: Çırakların kardeş sayısı ve kaçınıcı çocuk olduklarının dağılımı

Kardeş Sayısı	Sayı(n=1001)	%
1	9	0.9
2	107	10.7
3	331	33.1
4	271	27.1
5 ve üzeri	283	28.2
Kaçınıcı Çocuk Olduğu		
1	255	25.5
2	309	30.8
3	202	20.2
4	114	11.4
5 ve üzeri	121	12.1

Çırakların çalışmaya başlama yaşı ve toplam çalışma süresi ortalaması sırasıyla 13.3 ± 1.6 ve 3.7 ± 1.9 yıl olup; 771 (%77.0)'i 15 yaş altında çalışma yaşamına başlamıştır. Çalışma yaşamına atılma nedenleri sorulduğunda; iş öğrenmenin, meslek sahibi olmanın ilk sırada (%73.6) yer aldığı, diğerlerininse sırasıyla hane halkı ihtiyaçlarına katkıda bulunma (%13.5), okulda başarılı olamama (%6.5), kendi ihtiyaçlarını karşılama (%6.2) olduğu, zevk ve maceranın(%0.1) ve aile baskısının (%0.1) ise son sırada yer aldığı bulunmuştur.

Çırakların çalıştıkları işyerinde yaşadıkları zorlukların dağılımı Tablo-4'de, çalıştıkları işyerlerinde çırakların yararlandıkları işyeri olanaklarının ve çalışma ortamından kaynaklanan risklerin varlığının dağılımı ise Tablo-5'de verilmiştir.

Çırakların 721(%72.0)'i çalıştıkları işyerlerinde iş kazaları ve olası risklere karşı uyarıcı işaret levhası bulunmadığını, 440(%44.0)'u da iş sağlığı ve iş

Tablo-4: Çırakların çalıştıkları işyerinde yaşadıkları zorlukların dağılımı

Zorluk	Sayı (n=1001)*	%
Sabah erken işe gitme	240	24.0
Akşam geç saatlere kadar çalışma	206	20.6
Sürekli ayakta durma	189	18.9
İşyerinde yorulma	188	18.8
Ustanın davranışları	185	18.5
Ağır yük taşıma	175	17.5
Getir-götür işleri	158	15.8
Toz ve boya soluma	132	13.2
Temizlik yapma	128	12.8
Müşteri davranışları	81	8.1
Makineleri kullanma	45	4.5

*Katılımcılar tarafından birden fazla seçenek işaretlenmiştir.

Tablo-5: Çırakların çalıştıkları işyerlerinde bulunan hizmet birimlerinin ve çalışma ortamından kaynaklanan risklerin varlığının dağılımı

Olanaklar	Sayı (n= 1001)*	%
Tuvalet	689	68.8
İçme suyu	661	66.1
Soyunma odası	443	44.3
Kullanma suyu	403	40.3
İlkyardım dolabı	271	27.1
Duş, yıkanma yeri	147	14.7
Yemekhane	145	14.5
Çalışma Ort. Kaynaklanan Riskler		
Yetersiz aydınlatma	510	51.0
Gürültü	334	33.4
Soğuk	322	32.2
Toz	219	21.9
Yetersiz havalandırma	135	13.5
Sıcak ve nem	128	12.8

*Katılımcılar tarafından birden fazla seçenek işaretlenmiştir.

güvenliği konusunda hiçbir eğitim almadıklarını ifade etmiştir. Okula geldikleri gün hariç olmak üzere çırakların 364 (%36.4)'ü haftada 5 gün, 637 (%63.6)'sı 6 gün çalıştığını; 98(%9.8)'i günde 7.5 saat ve daha az, 903 (%90.2)'ü ise 7.5 saatten fazla çalıştığını ifade etmişlerdir.

Çırakların 630 (%62.9)'u ara sıra, 89 (%8.9)'u da sürekli fazla mesai yaparken, bunların ancak 173 (%24.1)'ü fazla mesai için ek ücret aldıklarını belirtmişlerdir. Yıllık izin kullanma durumları sorulduğunda ise; 726 (%72.5)'sının yıllık izin alamadığı, 77 (%7.7)'sinin bir yılı doldurmadığı için alamadığı, sadece 198 (%19.8)'inin yıllık izin aldığı bulunmuştur. Çırakların 881 (%88.0)'i hastalandığında izin alamadığını, 824 (%82.3)'ü işe giriş muayenesinin olmadığını, 973(%97.2)'ü periyodik sağlık muayenelerinin yapılmadığını belirtmiştir.

Çalışmada çırakların 820(%81.9)'sinin 1-9 işçi, 89(%8.9)'unun 10-25 işçi, 26(%2.6)'sı 26-49 ve 66(%6.6)'sı 50 ve daha fazla işçi çalıştırılan işyerlerinde çalışmamaktadır.

ÇEM'nde eğitim verilmesi çırakların 910(%90.9)'u tarafından yararlı olarak değerlendirilirken, 91(%9.1)'i bu eğitimi yararlı bulmadığını; 707(%70.6)'sı öğrendiklerini işyerinde uygulayabildiğini, 294(%29.4)'ü ise uygulayamadığını ifade etmiştir.

Tartışma

Araştırma grubundaki çırakların halen %3.4'ünün 15 yaşından küçük olduğu; yaş ortalamasının ise 16.9±1.5 yıl olduğu bulunmuştur. Ülkemizde çalışan çocuklarla ilgili yapılan araştırmaların da açıkça ortaya koyduğu gibi, çalışma yaşamına atılan geniş bir çocuk işçi grubundan söz etmek olasıdır (9,11). 1997 Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) Çocuk İşgücü Anketinde, 6-17 yaş arasındaki 16 milyon 88 bin çocuktan yaklaşık 1 milyon 635 bininin(%10.2) ekonomik bir faaliyette bulunduğu ve toplam istihdam içindeki oranının %7.5 olduğu bulunmuştur(7). Ülkemizde çocukların korunmasına ilişkin çeşitli yasal düzenlemeler bulunmakla birlikte, çocuk işgücü ya da gencin kime denildiği ya da kimleri içerdiği konusunda kavram netliği bulunmamaktadır (2-4,12,13). Ayrıca çocuklar, tüm bu koruyucu yasalara karşın günümüzde halen çalışma yaşamının içinde yer almakta ve çeşitli istismarlara maruz kalmaktadır.

Çalışan çocuklarla ilgili yapılan çalışmalarda, çocukların büyük çoğunluğunun ilköğretim mezunu oldukları bulunmuştur(9,11,14,15). Çalışan çocuklar, çeşitli sorunlar nedeniyle zorunlu olan ilköğretimi dahi bitirememiş çocuklardır(2,6). Bu çalışmada da çırakların %53.2'sinin ilköğretim mezunu olduğu bulunmuştur. Genellikle eğitim sisteminin toplumun gereksinimine yanıt verememesi, müfredatın güncel yaşamdan uzak olması, sonuna kadar okumayınca eğitim sisteminin beceri kazandırmaması, eğitilmiş gençler arasında da işsizliğin yüksek olması gerek çocukların gerekse ailelerin, eğitimin kendilerine sağlayacakları konusunda güvensizliğe düşmelerine neden olmaktadır(6). Diğer yandan çocuğun çalışması ailesi için gelir, çocuğu çalıştıran için ucuz emek ve çalışan çocuk için para kazanma, büyüme, yetişkin olma olarak algılanmaktadır. Sonuçta da, eğitim düzeyi düşük ve niteliksiz bireylerden oluşan bir toplum oluşmaktadır(2,5).

Çalışmada çırakların sadece %23.9'unun asgari ücret kadar ya da daha yüksek aylık ücret aldıkları bulunmuştur. Yapılan çalışmalar bu çalışmadaki sonuçlarla uyumlu olarak; çalışan çocukların ya bir meslek öğrenebilmek uğruna ücretsiz çalıştıkları

rını ya da kanunlarla belirlenen asgari ücretten daha düşük ücret aldıklarını ortaya koymaktadır(5,14,16). DİE'nin 1999 Çocuk İşgücü Anketi'ne göre; Türkiye genelinde 6-17 yaş grubunda ekonomik işlerde çalışan çocukların toplam çalışan çocuklara oranı %13.6 olup, ekonomik işlerde çalışan bu çocukların %58.7'si ücretsiz işçi ve ücretsiz çırak statüsünde çalışmaktadır(7). Bu koşullarda çalışan çocuklar, bir yandan küçük yaşta eğitimden koparak bedensel ve ruhsal risklere göğüs germe durumunda kalmakta, diğer yandan da yasalarda belirtilmesine rağmen asgari ücretten daha düşük ücretlerle istihdam edilmektedir(3,5,17,18).

Çalışmada çırakların %77.0'sinin 15 yaş altında çalışmaya başladıkları bulunmuştur. Gelişmiş toplumlarda çocuk çalıştırılması olgusunun çocuğun ve dolayısıyla toplumun gelişimine zararları görüldükten sonra, bundan vazgeçilmiş ya da kısıtlanmıştır. Geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerde ise, günümüzde hala çocukların ekonominin hemen hemen her alanında çalıştıkları görülmektedir. Gelişmekte olan ülkemizde de, çocukların erken yaşlarda çalışma yaşamına atıldıkları ve çalışma yaşamında yoğun olarak yer aldığı görülmektedir(10,11,16). Ülkemizde çalışma hayatını belirleyen kanunlara göre asgari çalışma yaşı farklılıklar göstermektedir(2,13). Ancak 8 yıllık zorunlu eğitime geçilmesi ile, çalışma yaşı da 15 olarak netleşmiştir(4,14).

Çırakların çalıştıkları işyerlerinde en sık yaşadıkları zorluklar Tablo-4'de verilmiştir. Ülkemizde yapılan araştırmalarda, çalışan çocukların %16.5'i ağır yük taşımak ve kaldırmaktan, %13.1'i sürekli ayakta çalışmaktan, %12.3'ü ise makine kullanmaktan şikayet etmektedir(14,19). Tüm bunlar sanayide çalışan çocukların maruz kaldığı fiziksel iş yükünün oldukça ağır olduğunu göstermektedir. Temmuz 1992-Aralık 1993 döneminde Amerika Birleşik Devletleri(ABD)'nde aşırı fiziksel yüklenme nedeni ile hastanelere getirilen çocuk işçilerin %55.6'sında, zedelenme/incinmenin yük kaldırma sırasında meydana geldiği saptanmıştır(19).

Araştırmada, çalışma ortamlarının genellikle işçi sağlığı ve iş güvenliği kurallarına uygun olmadığı bulunmuştur. Öztürk ve ark(20)'nin yaptığı çalışmada; işyerlerinin %82.8'inde temiz içme suyu, %66.2'sinde tuvalet, %43.7'sinde ilkyardım uy-

gulama olanakları bulunduğu bildirilirken, işyerlerinin izleminde ise %43.9'unda ısınmanın, %32.8'inde havalandırmanın yetersiz olduğu, %28.7'sinde işyerlerinde toz, gaz ve rahatsız edici kokular olduğu bulunmuştur. Çalışma ortamı, üretim etkinliğini gerçekleştirebilmek için gerekli olan her şeyi kapsamaktadır. Çalışma ortamındaki sağlık sakıncaları, yetişkinleri olduğu kadar çocukları da etkilemektedir. Ancak çoğu kez bu faktörlerin çocuklar üzerindeki etkisi yetişkinlerden daha fazla olmaktadır. Sanayideki işyerlerinde kullanılan pek çok araç, gereç yetişkin işçilerin antropometrik ölçüleri dikkate alınarak tasarlanmıştır. Bu araçların çocuklar tarafından kullanılması henüz fiziksel gelişimini tamamlamamış olması itibarıyla, çocuklarda hem iskelet yapılarında deformasyona yol açmakta, hem de iş kazalarına neden olmaktadır(5,19). Üretim sürecinde işçi sağlığını etkileyecek temel etmenlerden diğeri de, yetersiz aydınlatma, gürültü, ortam ısısı, nem ve hava akımları gibi ortamın fiziksel özellikleridir(21). Fiziksel özelliklerdeki herhangi bir olumsuzluk sadece işin kalitesini değil, çalışanın sağlığını da etkilemekte ve iş kazası riskini artırmaktadır(5,19,22).

Çırakların %72.0'si çalıştıkları işyerlerinde iş kazaları ve olası risklere karşı uyarıcı işaret bulunmadığını, %44.0'ü iş sağlığı ve iş güvenliği konusunda hiçbir eğitim almadıklarını ifade etmişlerdir. Yandakçı(23)'nin tez çalışmasında da, çırakların %49.0'unun çalıştıkları işle ilgili eğitim almadıkları belirlenmiştir. Çocukların zihinsel gelişimlerinin henüz tamamlanmamış olması nedeniyle risk kavramı ve risk bilinci tam gelişmemiştir. Ayrıca daha çabuk yorulmakta ve daha fazla dinlenmeye ihtiyaç duymaktadırlar. Bunun sonucu olarak, çocukların kazaya uğrama riski de artmaktadır. ABD'nde her yıl 30 binden fazla çalışan çocuğun iş kazası geçirdiği, bunların da 1.000 kadarında kalıcı sakatlık geliştiği ve 100'den fazlasının yaşamını yitirdiği bildirilmektedir(24). Bu nedenle işyerinin özelliğine bağlı olarak asılacak uyarıcı tabelalarla çocukların iş sağlığı ve iş güvenliği konusuna ilgilerinin artırılmasının ve olası risklere dikkatlerinin çekilmesinin gerektiği kanısındayız.

Çalışma koşulları denildiğinde ilk akla gelen çalışma süresi, çalışan çocukların risk altında olduğu en önemli konulardan birisidir. Günlük ve haf-

talık çalışma süreleri, ücretli ya da ücretsiz izinler çalışma süresini belirleyen özelliklerdir(5). Çalışmada çırakların çalışma koşulları dikkate alındığında istismar edildiği belirlenmiştir. Uzun çalışma süresi, çocuklara boş zaman bırakmamakta; yorulmalarına, fiziksel ve ruhsal açıdan zedelenmelerine dolayısıyla da istismarlarına neden olmaktadır(2,5,6). Çocukların çalışma süresine ilişkin bazı yasal düzenlemeler bulunmasına karşın, çırakların fazla çalıştırılması açıkça yasaların ihlal edildiğini göstermektedir(21,25).

Çırakların yarıdan fazlası fazla mesai yaptıklarını; fazla mesai yapanların da ancak %24.1'i ek ücret aldığını belirtmiştir. İş Kanunu(İK)'nun 35. maddesine göre, fazla mesaiye kalanlara ek ücret verilmesi gerekmektedir(25). Ancak çalışmada fazla mesaiye kalan çırakların çoğunun, bunun karşılığında ek ücret alamaması çocuk istismarının bir şekli olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmada çırakların yıllık izin kullanma konusunda da sorunlar yaşadıkları bulunmuştur. 3308 sayılı ÇMEK'nun 26. maddesine göre, işyeri sahibi çıraklara 1 yıllık öğrenimden sonra yılda 1 ay ücretli izin vermekle yükümlüdür(19).

Çalışmada çırakların tamamına yakınının ilk işe giriş muayenelerinin ve periyodik kontrol muayenelerinin yeterince yapılmadığı görülmüştür. İlgili kanun maddelerine göre çırakların işe girişlerinde ve sonra da her altı ayda bir periyodik muayenelerinin yapılması gerekmektedir(23). Bu durum çırakların koruyucu iş sağlığı hizmetlerinden ne kadar az yararlandıklarının bir göstergesidir.

Çalışmada çırakların %81.9'unun 1-9 işçi bulunan işyerlerinde çalıştığı bulunmuştur. Ülkemizde ekonomik faaliyette bulunan çocuklarla ilgili yapılan çalışmalarda, çocukların büyük kısmının 1-9 işçi çalıştıran işletmelerde çalıştığı tespit edilmiştir(4,6,14). Bu işletmeler temel eğitimden sonra geleneksel sistemde bir işe başlama noktası ve mesleki bilgilerin öğrenilmesinde önemli bir yer olarak görülmektedir. Küçük işletmeler kalifiye eleman ücretlerinin yüksek olmasının maliyete olumsuz etkileri ve işe uygun eleman yetiştirme gerekliliği gibi nedenlerle, çocuk yaşta çırakları işe almayı tercih etmektedir. Bu işyerleri özellikle pratik eğitim

veren işyerleri olduğundan, kısa sürede işe aldıkları elemanlardan verim almaya başlamaktadırlar. Ancak günün gelişen teknolojik imkanlarının kullanımındaki güçlükler nedeni ile pratik eğitimin yanı sıra, kuvvetli bir teorik eğitimin de şart olduğu ortaya çıkmaktadır(16).

Çırakların %90.9'u ÇEM'nde eğitim verilmesini yararlı bulduğunu; %70.6'sı öğrendiklerini işyerinde uygulayabildiğini ifade etmiştir. Öztürk ve ark(20) yaptığı çalışmada çırakların %17.3'ünün ÇEM'de öğrendiklerini hiç uygulayamadığı bulunmuştur. ÇEM'deki eğitimin çırakların mesleki bilgi ve becerilerini artıracığı yadsınamaz bir gerçek olduğundan, eğitim programı içeriğinin iş kollarının pratiği de göz önünde bulundurularak düzenlenmesi gerektiği düşünülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Kısa vadede çocukların çalışması önlenemediğinden yapılması gereken, çalışma yaşamındaki çocukların sorunlarını çözmek, çalışma yaşamının gelişimleri üzerindeki olumsuz etkileri en aza indirmeye yönelik önlemleri yaşama geçirmek olmalıdır. Çalışan çocukların sorunları, nedenleri ve çözüm yolları çeşitlilik içermektedir. Çok boyutlu olan bu konuda sorunlara yönelik çözümler devletin, işverenlerin, kitle örgütleri ve meslek kuruluşlarının, ailelerin ve çocukların işbirliği içerisinde ele alınmalıdır.

Kaynaklar

1. ILO. IPEC Program Belgesi. Ankara. ILO, 1998.
2. Karabulut Ö. Türkiye'de Çalışan Çocuklar. İstanbul. Friedrich Ebert Vakfı, 1996: 6-55.
3. Karabulut Ö. Genç İşçilerin Sorunları ve Çözüm Yolları. Ankara. Türk-İş Eğitim Yayınları No:19, 1999: 9-64.
4. Serter N. Sanayi Bölgelerinde Çalışan Çocukların Sorunları- Sosyo-Ekonomik Sorunlar. TİSK Sanayi Bölgelerinde Çalışan Çocukların Sorunları 1997; 7-21.
5. Bulut I. Psiko-Sosyal Gelişim. Sanayi Bölgelerinde Çalışan Çocukların Sorunları. Ankara. TİSK, 1997: 44-74.
6. Karabulut Ö. Çocuk İşçiliğine Karşı Sendikal Mücadele:Türk-İş Modeli. Ankara. Türk-İş Eğitim Yayınları No:224, 1998: 9-119.
7. DİE. Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları-Ekim, 1999. Ankara, Devlet İstatistik Enstitüsü Haber Bülteni, 1999: Sayı:B.02.1.DİE.0.11.04/906-137.

8. Resmi Gazete. Asgari Ücret Tespit Komisyonu Kararları. 31 Aralık 1999.

9. Akış N, İrgil E, Pala K ve ark. Gemlik Çıraklık Eğitim Merkezi'nde Okuyan Çırakların Çalışma Koşulları ve Sosyal Sorunları. Ulusal İş Sağlığı ve İşyeri Hekimliği Günleri Bildiri Kitabı, 27-29 Nisan 2001, Bursa, 54-61.

10. Baştaymaz T. 6-15 yaş Grubu Bursa'da Çalışan Çocuklar Üzerine Bir Araştırma. İstanbul. Friedrich Ebert Vakfı, 1990:9-75.

11. İnan R. Ankara Sitelerde Küçük Ölçekli Mobilya Atölyelerinde Çalışan Çırakların Genel Özellikleri İle İşçi Sağ-

lığı ve İş Güvenliği İle İlgili Bilgi Düzeyleri(Uzmanlık Tezi). Ankara 1997.

12. TÜRKİŞ. Son Değişiklikleriyle İşçi Sağlığı, İş Güvenliği Mevzuatı ve Genel Bilgiler. Ankara. Türk-İş Yayınları No:177,1991.

13. Demirciođlu M. Türk İş Hukukunda Çocuk ve Gençlerin Konumu. Türk-İş Çalışan Çocuklar Bürosu. İstanbul. Türk-İş Sendikalar ve Çalışan Çocuklar Ulusal Semineri, 1994:41-48.

14. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı. Çalışan Çocuklar Projesi Raporu(1994-1999 Dönemi Proje Çalışmaları). Ankara. Lazer Ofset, 2000:1-333.

15. TÜRK-İŞ Çalışan Çocuklar Bürosu. Çalışan Çocukların Toplumsal Profili: Ankara Sanayinde Bir Saha Araştırması. Ankara. TÜRK-İŞ Yayınları, 1994:1-107.

16. Özşahin A, Bostancı M, Zencir M. Denizli Vali Necati Bilican Çıraklık Eğitim Merkezi'nde Okuyan Çırakların Çalışma Yaşamına İlişkin Özellikler. Toplum ve Hekim 1999; 14(2): 87-92.

17. Bağdadioğlu E. Asgari Ücret. Ankara. Türkiye Eğitim Yayınları No:3, 1999:5-21.

18. Resmi Gazete, Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu. 19 Haziran 1986.

19. Çilingir C. Sanayi Bölgelerinde Çalışan Çocukların Sorunları- Sağlık Sorunları. TİSK Sanayi Bölgelerinde Çalışan Çocukların Sorunları 1997; 75-90.

20. Öztürk M, Yeşil H, Aksoy İ. Çalışma Hayatı ve Mesleki Eğitim Sisteminde Çıraklık Eğitimi Araştırması. Ankara. Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü,1997: 1-50.

21. Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu. Çevre ve İşçi Sağlığı İş güvenliği Ders Notları. Ankara. Türk-İş Eğitim Yayınları No:190, 1995: 82-86.

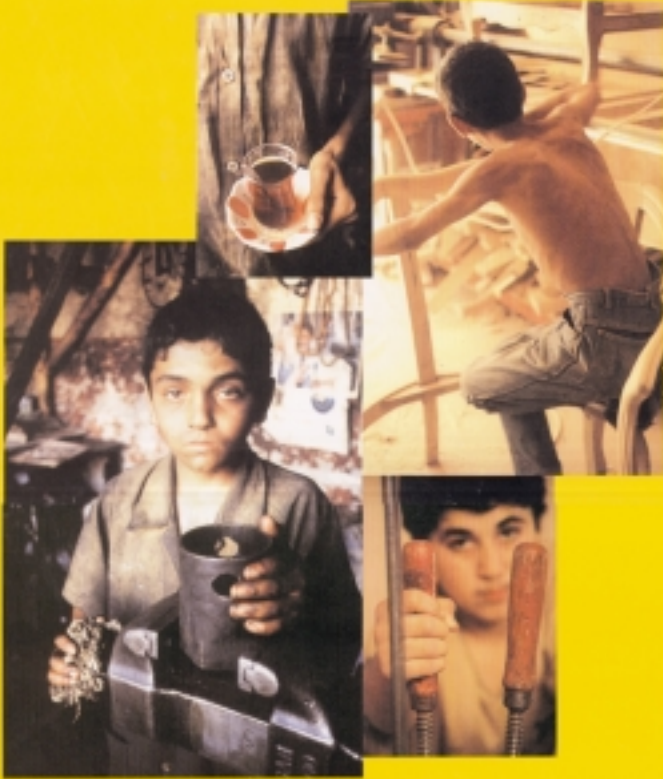
22. Roskam E. İşyerinde Gürültü. Koç C(Çeviren). İşyerinde Sağlığımız ve Güvenliğiniz: Modüller. 1. Baskı. Ankara. Uluslararası Çalışma Örgütü Bürosu,1997.

23. Yandakçı NA. Mobilya İmalat Sanayinde Çalışan Çocuk İşçi ve Çırak Öğrencilerin Uğradıkları İş Kazalarında Eğitimin Rolü(Uzmanlık Tezi). Ankara 1994.

24. Öztürk M, Çakmak A, Kişioğlu AN ve ark. Isparta Çıraklık Eğitim Merkezi Öğrencilerinin İlk Yardım Bilgi Düzeyleri. Ulusal İş Sağlığı ve İşyeri Hekimliği Günleri, 27-29 Nisan 2001, Bursa.

25. Resmi Gazete, İş Kanunu, 01 Eylül 1971.●

Çocuk işçiliğine hayır

Küçük bedenler, sanayide, tarımda, ev işlerinde, sokaklarda, daha bir çok alanda yavaş yavaş eriyor. Çocuklar bekleyemez. Hemen, şimdi harekete geçmeliyiz. Çağrı tüm dünyaya. Çağrı hepimize. Eğitilmiş nesillerle daha aydınlık bir gelecek için çocuk işçiliğine hayır.

Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu

Uluslararası Çalışma Örgütü